

ДРАГАНА С. ПЕШИЋ*
Филозофски факултет
Ниш

УДК 316.334.56
Пегледни рад
Примљен: 21.08.2016
Одобрен: 28.09.2016
Страна: 275-287

ГРАДОВИ КРОЗ ВРЕМЕ**

Сажетак: У раду је приказан историјски раст и развој градова, првенствено из угла познатог грчког научника и урбанисте К. А. Доксијадиса, али и других научника попут Ж. Готмана, Л. Мумфорда, А. Тојнбија, Ц. Костића. Најпре је дат опис градова прошлости, градова који су били мали и статични. У њима је човек био слободан, срећан и задовољан. Они су прављени по мери човека. Потом је указано на каснији раст градова, како у погледу броја становника, тако и у њиховим просторним димензијама. Јавља се савремени, динамички, велики и ирационални град са великим проблемима. Човек у овом граду постаје мање слободан и све отуђенији. Раст градова се не зауставља, па се у другој трећини 20. века јављају мегалополиси. У раду су дата различита одређења мегалополиса, али је такође указано на оно што је у тим одређењима заједничко – становиште да у мегалополисима долази до огромних проблема, те да се стање у њима све више компликује. У завршном делу представљене су Доксијадисове претпоставке о карактеристикама града будућности, његово предвиђање о спајању мегалополиса и настанку једног јединог универзалног светског града – Екуменополиса.

Кључне речи: човек, град, урбанизација, мегалополис, Екуменополис

Увод

Бавити се градовима не представља неку новину. Град је одувек представљао меру конкретног друштва да се на одређеном простору оствари складан живот свих његових грађана. Зато и не чуди што је човек хиљадама година своју пажњу усмеравао управо ка њима. Данас се, међутим, многи сматрају квалификованим, компетентним и способним да оцењују живот градова прошлости, посебно стање данашњих градова, али и њихову будућност. При том је мало објективних и аргументованих ставова и закључака. Стога треба истаћи да је за разумевање градова потребно пуно знања, искуства, труда, напора и улагања. Истински се бавити градовима представља неизванстан, тежак и по-

---

* gasapesic@gmail.com, 0616579224

** Рад је настао у оквиру предмета Социологија села и града, на докторским студијама социологије Филозофског факултета у Нишу.

свећен посао. Један од оних, који је на тај начин проучавао градове, био је познати грчки урбаниста, научник, архитекта, футуролог Константинос Апостолос Доксијадис (грч. *Κωνσταντίνος Δοξιάδης*). Он је цео свој живот посветио изучавању насеља. Његови текстови, који представљају праву ризницу знања, настају углавном 60–тих и 70–тих година 20. века. Сви његови закључци настали су на основу прецизних мерења и засновани су на принципима и традицији класичне грчке филозофије. Поред проучавања узрока и последица процеса раста и развоја градова током 20. века, Доксијадис је велики део својих истраживања посветио урбаној будућности. Такође, он се бавио и тематиком насеља у простору, пропустима и грешкама у архитектури, пројектима урбане обнове, проблематиком односа између човека и његовог окружења итд. У овом раду указаћемо првенствено на неке од Доксијадисових ставова, идеја и закључака, али и на ставове и запажања других научника који су своју пажњу усмеравали ка изучавању градова, посебно мегалополиса.

Градови прошлости

Према Доксијадисовим наводима, могуће је да су се прва рурална насеља појавила пре неких 12.000 до 15.000 година, док се прва насеља чија је старост дефинисана јављају чак 8.000 година пре нове ере. Према њему, прва урбана насеља могла су се појавити већ у седмом миленијуму старе ере (Чатал, Хујук, Јерихон), али се четврти миленијум узима за почетак боље организованних урбаних насеља и самим тим и урбаног начина живота. Дакле, човек је током више хиљада година (током неких 10.000 година) живео у селима. Потражња за пружањем услуга била је мала па је село успевало да задовољи потребе људи. Затим је, (пре неких пет, шест хиљада година) човек почео да подиже градове. Била су то најпре мала урбана насеља. У њима је човек живео током 5.000 година (Доксијадис, 1982: 17, 21, 246). Становници су били задовољни условима живота у овим насељима, али су и њихова очекивања била скромна. Живот у насељима прошлости био је јако добро организован. Како је сматрао Доксијадис, један од разлога за то била је њихова величина. Градови прошлости били су мали. Већина њих простирала се у дужини од око два километра. Становници насеља могли су то растојање прећи пешице за мање од двадесет минута. На малом простору живеле су мале популације. Највећим делом градови прошлости имали су број становника од неколико хиљада до неколико десетина хиљада. Изузетно, у неким периодима историје, већи градови попут Александрије, Рима, Константинопоља и Пекинга, имали су и по неколико стотина хиљада становника, али они нису дуго одржали овако велики број становника. Доксијадис наводи да је градове прошлости карактерисала статичност. Символ њихове статичности, али уопште и самог града био је зид. Наиме, већина њих била је окружена зидинама па се број становника није могао лако повећавати. У дугим временским интервалима, само је ретко долазило до потребе за повећањем површине града и изградњом нових зидина. У градовима прошлости постојала је равнотежа свих пет елемената које је Доксијадис

наводио као базичне елементе насеља. То су: природа, човек, друштво, “љуске” – суперструктура и “мреже” – инфраструктура насеља. Градови прошлости имали су и сасвим једноставну структуру: “Постојао је један главни центар, или у већим градовима један значајан центар и други центри другоразредног значаја. Централна управа је била одговорна за све аспекте градског живота. Ова управа најчешће је покривала читаво подручје града. У другим случајевима постојале су мање локалне административне јединице које су, у ствари, биле само огранци централне градске управе”(Доксијадис, 1982: 279). Доксијадис у својим текстовима истиче да су већину градова прошлости створили сами становници. Колективно знање, које је за неке људе могло да буде и свесно, али је за многе друге било сасвим несвесно, према њему, одиграло је одлучујућу улогу у изградњи насеља. Чак је и за неколицину градова који се нису спонтано развијали, већ су се градили акцијом уметника, царева, владара и планера, “важио услов да све буде усклађено са традицијама које је стварао народ”(Доксијадис, 1982: 20). Како наводи, градитељи су на свечан и монументалан начин изражавали тежње и вредности које је народ вековима стварао и неговао. Да би се признала и применила нека нова идеја у архитектури она је најпре морала бити прихваћена у јавности. Народ је сам одлучивао о естетици и уређењу свог насеља. Доксијадис је посебно истицао да су градови прошлости грађени по мери човека. “Човек је слободно ходао унутар ових градова не наилазећи ни на какве препреке. Кретао се по граду осећајући да је у својој кући, уживајући у њему, мрзећи га, дивећи му се, критикујући га, живећи у њему, тако да је град за њега постепено постајао некакво уметничко дело које га је прожимало...”(Доксијадис, 1982: 19). Према његовим речима, становници градова прошлости били су срећни и задовољни насељима која су стварали и у којима су живели, те тако хиљадама година нису покушали да промене њихове основне карактеристике.

Савремени градови

Од 17. века почеле су да се дешавају прве промене у градовима. Они су почели да се ослобађају својих граница, да се шире а да при томе и опстају. Ова промена везује се за пораст броја становника и за нову технологију, како мирнодопску тако и ратну. Током 18. века градови су почели да окупљају и више стотина хиљада становника, тако да око 1800. године настаје први милионски град савременог доба – Лондон. Након тога, у 19. и нарочито у 20. веку, стање у градовима се још више мења. Урбану експанзију олакшала је изградња првог система железничког саобраћаја. У 19. веку, градови се константно шире. Увођење аутомобила, почетком 20. века довело је до још већег ширења града ка околним неизграђеним површинама (Доксијадис, 1982: 18, 21, 22). Дошло је до великог пораста броја становника и великих промена у просторним димензијама града. Мали градови претворени су у огромне градове. Као основне карактеристике савременог града, Доксијадис истиче њихову динамичност и ирационалност. Пише како је увођење железнице у 19. веку довело

до значајних промена у броју становника али и у облику градова. Они су тада почели да се развијају дуж железничких пруга. Даље наводи како је структура у градовима прошлости била под утицајем само човека – његовог кретања, док је у 20. веку под утицајем кретања и човека и машине. Од тада се морало рачунати и на променљиву брзину машине, која зависи од спољних услова, као што су врста и стање путева којима се крећу, и од унутарњих, као што су техничка побољшања која увећавају снагу и брзину. Примећује да се растојања у савременом граду ирационално повећавају и да се човек налази у одређеним неразумним ситуацијама. С једне стране, човек ствара машине које се све брже крећу, али се са друге стране, затиче све даље од центара својих градова. “Што су његово машине брже, човек троши више времена у путовању ка центру свога града. Чињеница да данас користећи аутомобил пролазимо кроз велика метрополитенска подручја просечном брзином од 15 км на час, истом брзином којом смо ишли када смо употребљавали коњску запрегу, показује сву ирационалност система који развијамо (Доксијадис, 1982:282). Доксијадис не пориче да је технолошки напредак у савременим градовима, довео до унапређења санитарних услова и осталих капиталних инвестиција. Међутим, он запажа и указује на низ негативних појава које се уз технолошки напредак дешавају: губитак живота људи у саобраћајним несрећама, замор и исцрпљивање, губљење времена и велики напор ради кретања из једног дела града у други, пораст друштвених и расних проблема, веома висока стопа деликвенције. Доксијадис признаје да су у погледу здравља услови у већим градовима у прошлости (посебно у сиромашнијим деловима града), били свакако мање хигијенски него у савременим градовима. Међутим, он упозорава да савремени градови, “изазивају болести и тела и духа” (Доксијадис, 1982: 18). Савремени градови, према његовим речима, функционишу неадекватно. У њима је нарушена равнотежа између пет базичних елемената људских насеља. *Природа* се сваким даном све више упропашћава, загађују се ваздух и вода. *Човек* затиче себе у околностима које излазе из домашаја његове непосредне контроле. *Друштво* се развија и постаје све комплексније, уништава вредности које је у прошлости усвојило, иако још није створило нови систем вредности које ће заменити претходни и задовољити потребе човека. “*Мреже*” у насељима се умножавају и компликују. “*Љуске*”, које треба да обухвате и повежу све ове елементе у логичну целину, нису више у стању да прате настале промене (Доксијадис, 1982: 21, 281). Према Доксијадису, “ми свакодневно погоршавамо стање својих градова. Дозвољавамо да се градови шире око својих центара који се тада гуше и умиру” (Доксијадис, 1982: 282). Он је скренуо пажњу да у савременом граду постоји велики број злочина у архитектури. У најтеже злочине у архитектури убраја: изградњу високих објеката, међусобно дисперзно лоциране зграде, међусобно просторно и физички неповезане зграде, монументалне зграде, губљење људске размере и на крају, нељудски град. Нељудски, савремени град настаје као резултат свих претходних злочина и он представља највећи злочин. Такође, Доксијадис указује на осам битних узрока злочина у архитектури. То су: огромно повећање димензије, повећање броја алтернатива у којима се човек изгубио, губитак културног континуитета, наметање стране културе, непостојање

архитектуре која нам је потребна, недостатак људи који схватају целину предмета насеља – преспецијализација, промене у односима пројектанта, градитеља и власника и заборав човека као основног мерила насеља и света уопште (Доксијадис, 1982: 152–161). У вези са овим последњим, Доксијадис истиче да је у савременом граду потпуно изгубљена људска димензија, тј. мера човека. “Човек није у стању да савлада целину. Он чак није у стању да погледом обухвати град. Не може да схвати како се треба кретати у њему... он се не сналази... димензије града постале су нечовечне” (Доксијадис, 1982: 280). Уз то, савремени град непрекидно се мења. Доксијадис опомиње: “морамо коначно схватити да наша насеља, у начелу, не представљају квалитетну средину у којој је могућ бољи живот и да су у прошлости услови били бољи” (Доксијадис, 1982: 17–18). Запажа да се услед повећања броја становника и услед сталних притисака и проблема у савременим градовима, стање све више компликује. Због тога опомиње да се крећемо “од хаоса до пропасти” (Доксијадис, 1982, 148–151). “Наши градови у свом садашњем облику не могу преживети... Динамични градови данашњице поступно се усмеравају у правцу свога пропадања” (Доксијадис, 1982: 283).

Доксијадис је приметио да се нарастање димензија савремених градова и гомилање проблема у њима, дешава у тренутку недовољне развијености друштвених наука о човеку и његовом насељу. Указује на претерану специјализацију у науци којом се губи из вида целина насеља, могућност разумевања и решавања проблема у њима, и занемарује основни разлог због кога су насеља настала: људска срећа. Због свега тога, сматра да је потребан уједначен, холистички приступ насељу и залаже се за екистику као мултидисциплинарни науку о људским насељима. Ова наука мора проучавати све врсте насеља и све елементе насеља. Екистика је, према његовим речима, потребна ради стварања хуманих људских насеља, која “морају омогућити добробит и задовољити своје становништво” (Доксијадис, 1982: 30). Сматрао је да је неопходно увођење реда у предмет истраживања, те је разликовао 15 екистичких јединица, односно екистичких нивоа. То су: антропос, соба, кућа, групација кућа, мало суседство, суседство, мали полис, полис, мали метрополис, метрополис, мали мегалополис, мегалополис, мали епирополис, епирополис и екуменополис.

Мегалополис

У низу од 15 екистичких јединица, посебну пажњу не само Доксијадиса, већ и других научника, привукла је појава мегалополиса. Бројне дефиниције мегалополиса, међу којима има доста неодређених и непрецизних, указују нам колико је различит приступ овој теми.

Велику захвалност за разумевање ове појаве, научна јавност дугује француском географу, Жану Готману (Jean Gottmann), који је први уочио, дефинисао и први извршио систематичко истраживање мегалополиса. Своја запажања и закључке 1961. године, изнео је свом капиталном делу „Мегалополис – урбанизована северо-источна обала Сједињених Држава“. Према њего-

вом мишљењу, мегалополиси су велике, полинуклеусне, урбане регије са најмање 25 милиона становника. У поређењу са агломерацијом, он даље наводи још неколико кључних одлика мегалополиса: по површини мегалополис превазилази сваку агломерацију, он представља ареално-линеарну творевину у виду низа градова, његова густина насељености је неравномерна и у њему постоји више језгара концентрације људи и активности. За структуру мегалополиса Готман користи термин мозаик и у складу са тим је и описује. Како он наводи, коришћење земље и становништво спојено је у једну форму, узајамно зависну и у великом броју разних варијација. Мозаик је, према њему, физички, економски, социјални а такође и политички и правни. Према мишљењу Готмана, мегалополис не само да не решава проблеме метрополиса него их још више повећава и чини сложенијим: јача концентрација моћи и утицаја, тескоба постаје несносна, утицај мас медија се повећава и механички се мешају урбана и рурална подручја (Gottmann, 1961 : 217). Од 1965. године, Константин Доксијадис, заједно са сарадницима, започиње истраживање Мегалополиса Великих језера у Сједињеним Државама, што знатно доприноси разради и разумевању концепта мегалополиса. Према његовим наводима, ова нова врста насеља јавља се у наглом развоју урбанизације и то вероватно негде током четрдесетих година двадесетог века. Он објашњава како је у том времену скок од метрополиса до мегалополиса био спектакуларан: “Насеља која су се до тада представљала на картама као тачке одједном су почела да се појављују као велика подручја сасвим одређених величина и облика” (Доксијадис, 1982: 242). Доксијадис дефинише мегалополис као “већи урбанизовани простор који је настао стапајањем већег броја метрополиса и градова у јединствен урбанизовани систем” (Доксијадис, 1982: 312). Као основне карактеристике мегалополиса наводи: велику димензију како у погледу простора тако и у погледу броја становника, велике регионалне густине настањености, затим обухватање неколико великих центара тесно повезаних међусобно и са околним регионом, као и увођење нових и комплекснијих начина живљења (Доксијадис, 1982: 243). За потребе своје екстичке теорије, Доксијадис је покушао да свему да и квантитативну димензију, односно да одреди насеља преко њихове величине. У ту сврху, он метрополис одређује као “већи урбани простор са преко 50.000 становника који у себи садржи већи број мањих насеља, како урбаних тако и руралних, и који се динамичним растом развија и достиже величину и до 10 милиона становника“ (Доксијадис, 1982:313). Мегалополис се, према њему, разликује од метрополиса „по томе што број његових становника премашује 10 милиона, услед чега покрива веома велику територију, или по том што у себи садржи више од једног метрополиса“ (Доксијадис, 1982: 213). Нешто касније, 1968. године, Л. Мумфорд (Lewis Mumford), познати истраживач историјског развоја градова, објавио је књигу “Град у историји” у којој је такође разматрао појаву мегалополиса. Он је под мегалополисом подразумевао велики град у чијем животу доминира материјално богатство, стандардизирани производи замењују оригиналну уметност, а бирократизација има велику важност (Mumford, према: Vresk, 1981: 137–138). Према Л. Мамфорду мегалополис карактерише безличност и бесциљна експанзија. У таквом граду људи су све више

странци у једноме свету који нису они саградили. Град карактерише загушеност која спречава нормално одвијање живота (Mumford, 1968: 592–593). Он међутим, наводи и оно што је позитивно у мегалополису, а то је културна функција града, где се на једној површини могу наћи све расе и културе са својим језицима и обичајима (Mumford, 1968: 599–600). Крајем 60–тих година 20 века Арнолд Тојнби (Arnold Toynbee) запазио је да рађање механизованих градова доноси највећу промену у природи града. Он у својој књизи *Градови у покрету*, пише о томе како су различити типови градова који су се појавили пре настанка механизованог града били мање-више статични и углавном малих размера. За разлику од њих „Механизовани градови не мирују; они се динамично крећу, па је данас, 1969. године, већ очигледно да израстају у нови тип. Коагулишу се у мегалополисе, који су нова појава“ (Тојнби, 1977: 205). Интересантно је како један од аутора са наших простора – Цветко Костић, објашњава процес настанка мегалополиса. Према њему, још почетком 20. века „уочена је појава експлозије градова, тј. њиховог ширења у свим правцима, притискивања и повезивања других насеља у околини у једну урбану целину. Таква појава је названа конурбацијом. Њу је стварала концентрација индустрије у неком граду или проналазак неке руде која се почела експлоатисати, у његовој близини. Насеља која су је чинила у почетку су међу собом била неповезана и између њих су били ненасељени простори. Али временом су изграђени путеви, електрични водови, трамваји, аутостраде, метрои и сл., тако да се извршила просторна интеграција ових насеља. Овакву целину неки називају регионалним градом али се она све више назива и мегалополисом“ (Костић, 1973: 24). Он такође пише да мегалополис обухвата много већи простор него метрополис и да захваљујући саобраћајним средствима, посебно железници, трамвају и аутомобилу у свом саставу, поред других насеља, има и многа подграђа. Подграђа су некада настајала дуж железничке пруге или су подизана на празним зеленим површинама. Људи су се у њима насељавали желећи да избегну тескобу града. Међутим, како наводи Костић, „са порастом употребе аутомобила и све већим бројем путева и паркиралишта, подграђе је почело да губи своја рурална обележја и све се више укупчавало у мегалополис“ (Костић, 1973:24). Потискивању зелених површина у мегалополисе, допринеле су, према речима Костића, и фабрике са својим отровним испарењима и отпадним водама. То је допринело да се мегалополис све више шири, али Костић сматра да се он не може вечно ширити и да има фактора који томе чине крај. Овде он мисли првенствено на факторе еколошке природе – простор, вода и саобраћај. Поред овога, указује и на социјалне проблеме мегалополиса: огромне масе људи веома различитог културног и социјалног састава тешко успостављају комуникацију и додире међусобом, редовно се појачавају разни облици социјалних девијација, велика је снага и улога подземља и разних „гангова“. Ови процеси, према Костићу, све више јачају под утицајем све веће механизације живота и изолације људи. Због свега тога, неки сматрају да се мегалополис, претвара у тиранополис, тј. град у коме брутална снага и сила све више потискују друштвене норме, а Костић истиче да ће се све „катастрофално завршити, јер временом мегалополис постаје некрополис, тј. град смрти. Према његовом

мишљењу, због наведеног стања „не постоји опасност да у будућности читава екумена постане један мегалополис, односно космополис, како су многи мислили и неки још мисле“ (Костић, 1973: 25). Према Доксијадису, рецимо, неизбежне силе развоја и еволуције воде људска насеља најпре ка стварању све већих мегалополиса и на крају до рађања екуменополиса. Мегалополиси ће, према његовим речима, „наставити да расту у погледу величине и броја, али услед ограничености простора на Земљи и потребе међусобног повезивања све већи број њих почеће да се стапа, стварајући тако шире комплексе вишег реда који ће обједињавати већи број међусобно повезаних мегалополиса“ (Доксијадис, 1982: 243–244). Овде требамо поменути, да у оваквим размишљањима и оваквом схватању, Доксијадис није био усамљен. Наиме, и његов савременик Арнолд Тојнби, који је уочио да се механизовани градови коагулишу у мегалополисе, запазио је како они сами у међувремену почињу да се спајају. Према његовим речима „мегалополиси један другом хитају у загрљај... сви постојећи мегалополиси срашће у један једини град светских размера – Екуменополис“ (Тојнби, 1977: 206–207). Треба такође напоменути, да поред начелно истих ставова, разлику ових двојице мислиоца можемо уочити у следећем: Док је Доксијадис веровао да човечанство иде у сусрет једном насељу „Екуменополису, које се састоји од изграђених површина што, заједно узете, прекривају читаву Земљу“ (Doxiadis, 1971: 35), Тојнби је у својој књизи *Градови у покрету* записао: „Настанак светског града је неизбежан, али светски град неће прекрити читаву површину Земљиног шара“ (Тојнби, 1977: 206). Многи су били мишљења да ће се градска насеља ширити и постајати све већа и већа, али нису, истицали као Доксијадис, да ће у будућности сва земља коју човек може насељавати постати град. Према Доксијадису, Екуменополис ће проћи кроз две фазе. У првој фази, која се почела дешавати у његово време, „град ће постепено нарастати услед ширења динамично растућих насеља. Када напослетку достигне максимални предвидљив број становника и максимално предвидљиву површину, он ће престати да се шири“ (Доксијадис: 1982: 298).

Пут ка светском граду

На основу бројних анализа и процена, Доксијадис је претпоставио какве ће бити карактеристике града будућности. Најзначајнија међу њима односи се на пораст његове популације. У времену када је писао (шездесетих година двадесетог века), на свету је живело три милијарде људи. Запазио је да је стопа раста броја становника све већа, али је сматрао да се о процени величине популације у будућности, не може говорити са сигурношћу. Могуће је, према његовим речима, претпоставити само минимум и максимум. Указујући на различите процене, Доксијадис, на крају закључује: „Оваква разматрања доводе до претпоставке о постојању већег броја различитих стопа раста светске популације, од минималних двадесет милијарди до максималних педесет милијарди, указујући на просек од тридесет пет милијарди становника, који треба достићи пред крај 21. века” (Доксијадис, 1982: 284). Он је пошао од претпоставке да се не може очекивати пораст руралног становништва света преко нивоа који

је он тада достигао – од око две милијарде људи, па је закључио да ће у будућности од укупно тридесет пет милијарди људи, урбану популацију чинити око тридесет три милијарде становника. Како наводи: “Пошто се број људи који данас живе у градовима креће око једне милијарде, морамо схватити да ће просечни град будућности, уз претпоставку уједначеног повећања популације широм света, крајем 21. века имати тридесет три пута више становника него што их има данас” (Доксијадис, 1982: 284). Природно је, како истиче, да са укупно неких 35 милијарди људи и уз све мање густине настањености урбаних подручја, можемо очекивати да укупна површина коју захватају градови света буде 33 пута већа од данашње, а можда и 60 и 100 пута већа (Доксијадис, 1982: 286). Када се то догоди, већина градова света биће међусобно повезана у јединствену светску мрежу градова, у један град који неће бити по структури уједначен. Постојећи урбани центри и даље ће привлачити људе и они ће се све више окупљати око њих. Како је навео: „Центри постојећих градова биће угушени. Светски град који се управо рађа биће угушен у сопственој колевци“ (Доксијадис, 1982: 287). Сматрао је да у таквом стању нема места оптимизму и истицао да ће функције бити све ирационалније, естетски недостаци све већи (изразитији), организација све слабија и да ће многе вредности бити изгубљене. Он такође упозорава да ће у светском граду који се рађа бити озбиљно угрожена природа: уништиће се многи делови природног пејзажа, користитиће се све више хемикалија и инсектицида, отворати нови каменоломи, загађивање воде и ваздуха постаће све критичније. Према Доксијадису, у граду будућности човек ће бити све збуњенији и отуђенији. Он ће се све више увлачити у љуштину куће, односно зграде и постепено постајати троглодит (становник пећине). Неће имати никакве користи „од великог света који постаје све мањи, од света у коме се кидају везе с његовом браћом – људима“ (Doxiades, 1969: 14). „Најзад ће доћи до тога да се више никога неће тицати шта се догађа изван великих зграда – када човек, изгубљена личност у граду, буде у прогонству. Оваква еволуција одвешће град и цивилизацију у пропаст“ сматрао је Доксијадис (1982: 289).

У потрази за решењем оваквог стања, Доксијадис не прихвата екстремна решења која подразумевају само једну категорију сила и контролу нарочитих типова људи чије ће деловање довести до стварања тиранских насеља. Такође, наводи да решење не може бити ни романтично, ни утопијско, односно оно које би људима омогућило потпуно враћање у идилу руралног живота. Такво решење значило би, према Доксијадису, обрнути ток историје, противљење концепцији развоја и нестанак највећег дела човечанства (смањење броја становника Земље). Решење, према његовом мишљењу, подразумева синтезу решења из прошлости у нове оквире, створене на основу нових сила које су ступиле у игру. Ми морамо учити на примерима прошлости, морамо настојати да што доследније сачувамо традиције и раније створене вредности, али требало би мислити и о новим решењима која условљавају нова времена. Тако ће будући град бити комбинација сила које су деловале у прошлости и оних које произилазе из неких нових динамичних димензија, независних од сила прошлости (Доксијадис, 1982: 289–297).

Екуменополис – заједница будућности

Према Доксијадису, крајем 21. века, светски град достићи ће популацијски максимум подобан за опстанак човека, као и максимум технологије која је у служби производње хране, те ће ући у нову, последњу фазу развоја – светског статичког екуменског града. Према његовом мишљењу, чак и када би проблем обезбеђивања довољне количине хране био решен, број становника не би могао прећи достигнуту границу, јер би у том случају, услед недостатка простора било угрожено формирање адекватног човековог станишта, очување природне средине, уопште равнотеже. Како наводи „овакав град апсорбоваће скоро све значајне градове данашњице и постепено ће их прерастати...састојаће се од скоро свих значајних градова прошлости и садашњости. Он ће се простирати у широким потезима преко равница и великих долина, а нарочито у близини океана, мора, великих језера и река, јер ће доминантни фактор ограничавања његовог ширења бити вода“ (Доксијадис, 1982: 298). У овој фази престанка ширења екуменског града, према речима Доксијадиса, догодиће се одређене неопходне промене. Екуменополис, као јединствен светски систем међусобно повезаних, већих и мањих насеља, састојаће се од већег броја центара – већих, средњих и оних сасвим малих. Неколико центара образоваће све врсте функција, пошто ће обезбеђивати све потребе, док ће други центри бити специјализовани, они ће омогућити опстанак специјалних локалних фактора или традиција. Сваки од центара имаће одређени значај и истицаће се одређеном врстом услуга. С обзиром да неће постојати једна централна тачка која ће бити много значајнија од осталих делова града, Екуменополис ће нужно водити ка једном демократичнијем друштву. Даље, Доксијадис наводи, да ће у Екуменополису очување природе имати све већи значај. Биће сачувана најлепша подручја, околине мањих језера, брда, подножја планина и водопада, подручја која су веома продуктивна, као и она подручја на којима градња није економски ни еколошки оправдана. Ови природни амбијенти, према Доксијадису, треба да пунуде човеку она искушења које је изградњом светског града изгубио. Био је свестан да у Екуменополису не може живети само један тип људи, али се надао да ће у њему доминирати врста људи најближа хеленистичком идеалу човека. Како истиче, ово није идеализован грчки тип човека већ један универзални тип човека настао на раскрсници цивилизација и у природном амбијенту, простору смештеном између хладног и топлог поднебља, у средини коју је човек одабрао. Због свега тога, сматрао је да је природно оваквог човека сматрати типичним, односно најпогодијим за становника будућности. Међутим, Екуменополис, мора омогућити развој свих типова људи који ће у њему неизбежно живети. Потребно је, према Доксијадису, обезбедити опстанак свих врста природних пејзажа и различитих културних вредности прошлости и створити само оквир човековог будућег живота остављајући му при том могућност да из генерације у генерацију обликује сопствени хабитат за себе самог (Доксијадис, 1982: 302). Да би Екуменополис омогућио слободан развој треба поштовати димензије човека, правила организације његовог друштвеног

живота, као и правила природног окружења, сматрао је Доксијадис. С обзиром да се димензија човека не може променити, „треба увек рачунати са присуством човекове размере у граду“ (Доксијадис, 1982: 303). У том смислу, екуменски град треба бити састављен од „ћелија људских заједница чије ће димензије одредити сам човек“ (Доксијадис, 1982: 304) а које ће даље свака генерација модификовати и себи прилагођавати. Суочен са опасношћу све већег повлачења човека у своју љуштуру, Доксијадис је инсистирао на што је могуће већој експанзији човековог тј. људског простора. Замислио је да у оквиру своје заједнице, човек ходом може стићи до свих места која су му неопходна ради задовољења основних потреба. Он би напуштао заједницу искључиво ради задовољења потреба и проналажења добара вишег реда. Доксијадис даље описује какав ће бити живот у овој заједници. У централном, тзв. меком простору овакве заједнице човек сам влада, то је простор који се формира мимо утицаја машине. Машине се налазе са спољне стране заједнице и омогућавају кретање на великим растојањима. Човеку је у таквој заједници омогућен свакодневни контакт са природом. Деца се слободно крећу ослобођена страха од машине, имају прилику да се развију у нормалне становнике града. Ове ће заједнице контролисати сам човек: „његове могућности пешачења дефинисаће размере заједнице, док ће његова чула дефинисати естетику заједнице“ (Доксијадис, 1982: 305)... Човек ће поштовати многа правила градова прошлости. Биће му пружена могућност да поново оснује заједницу суседства... посебан значај имаће јавни простори, мале улице, тргови...У милионима оваквих заједница које ће представљати ћелије будућег Екуменополиса „човек ће поново створити најбољу врсту хабитата у људској размери. Управо ће тај човеков хабитат, људска заједница, природна ћелија града будућности формирати текстуру која ће покрити читав будући град“ (Доксијадис, 1982: 307).

Закључак

Определивши се да прати првенствено величину промена, на основу исцрпних анализа, Константинос Доксијадис сликовито нам је приказао развој и раст градова. Идући траговима историје, он најпре описује живот у градовима прошлости, градовима који су били мали и статични. Ове градове карактерисала је изузетно добра организација, једноставна структура, равнотежа свих елемената, поштовање вредности које је човек вековима стварао. Градове су стварали сами становници, уз одлучујућу улогу колективног, најчешће несвесног знања. Човек је у градовима прошлости био срећан и задовољан. Они су, према његовом мишљењу, прављени по мери човека. Од 18. века, у 19., а посебно у 20. веку, стање у градовима све се више мења. Долази до раста градова, како у погледу броја становника, тако и у њиховим просторним димензијама. Статички град прошлости замењен је савременим динамичким, великим и ирационалним градом. Доксијадис указује да технологија и разне машине, не допринесе само побољшању и олакшању живота у градовима, већ носе са собом низ негативности. Савремени градови, према њему, функционишу неадек-

ватно. У њима је нарушена равнотежа између основних елемената људских насеља. Врши се велики притисак на градске центре, све је већи број грешака у архитектури. Поред тога, јављају се многобројни социјални проблеми. Човек у своме граду постаје све отуђенији. Он се у њему не креће слободно, осећа се као странац. Доксијадис не пориче да су градови прошлости били сиромашнији и мање развијени, у односу на савремене, али истиче да су људи у њима, уз мања очекивања били срећнији и слободнији. Као главни разлог бољег живота у градовима прошлости он, међу осталом, види њихов мањи број становника. Даље примећује да се раст градова не зауставља, па се у другој трећини 20. века, јављају мегалополиси. Стање у њима све се више компликује. Најзад, он предвиђа спајање мегалополиса и настајање једног јединог универзалног светског града – Екуменополиса. Према њему, Екуменополис се већ гради. Ова велика агломерација својим становништвом и физичким структурама премрежиће целу земљу. У својој првој фази, Екуменополис пролази кроз процес ширења, те самим тим и мноштво проблема. Међутим, Доксијадис истиче да на крају 21. века, светски град Екуменополис, улази у своју последњу фазу, када он престаје да расте и постаје статички град. У овој фази, догодиће се, према његовим речима, неопходне промене потребне ради равнотеже и среће људи. У најкраћем, према Доксијадису, човекове димензије дефинисаће димензије заједнице, а ове пак димензије читавог Екуменополиса.

Својим текстовима често је изазивао низ опречних мишљења. Неки су га хвалили и прихватили већину његових ставова, попут Арнолда Тојбија, који је истицао да је Доксијадис једноставан и јасан, да је не само мислилац већ и човек од дела, будући да је многа своја правила применио при пројектовању људских насеља. Други су му замерали, као рецимо Љубинко Пушић, што је свему покушао дати квантитативну димензију, истичући да квантитативне методе нису прави избор за виђење урбане будућности. Међутим, треба истаћи да Доксијадис није наводио само квантитативне промене, већ је њима додавао и квалитативне, али је истицао да оне нису у могућности да надоместе негативне последице пораста броја становништва. Такође, неке од критика упућених Доксијадису, односиле су се и на постављање извесних утопистичких циљева и упадање у замке на путу комуницирања са прошлошћу. Према Љубинку Пушићу, дубина социјалних промена измиче Доксијадисовом пре техничком, него друштвеном концепту развоја градова у будућности. С друге стране, према неким наводима, анализа раста и развоја градова и урбанизованих подручја, потврђује неке Доксијадисове претпоставке, јер распоред становништва указује на то да је на једној трећини територије на континентима света, концентрација становништва у градовима већа од 75%.¹ Без обзира на све критике које му се упућују, Доксијадисова дела, никако нас не могу оставити равнодушним. Иако су многи спремни да оспоравају његове закључке, они ће свакако о њима морати да промисле.

---

¹ Извор:http://www.vibilia.rs/srpski/izvestaj/0409/gradovi-buducnosti_politika_051005.pdf

Литература:

1. Doxiadis, Konstantinos (1968): *Ekistics: An Introduction to the Science of Human Settlements*, Oxford University Press, New York.
2. Doksijadis, Konstantinos (1969): "Čovek i svet oko njega, Pregled XII/ 1969, br. 11., Beograd.
3. Doksijadis, Konstantinos (1971): *Ekumenopolis – naselje budućnosti*, Savez studenata Arhitektonskog fakulteta, Beograd.
4. Doksijadis, Konstantinos (1982): *Čovek i grad*, Nolit, Beograd.
5. Gottman, Jean (1961): *Megalopolis: The Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*. Cambridge: Massachusetts, The MIT Press.
6. Kečkement, Duško (1981): *Grad za čoveka: o dehumanizaciji savremenog urbanizma*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb.
7. Kostić, Cvetko (1973): *Sociologija grada*, Centar za analizu i projektovanje prostornih sistema, Beograd.
8. Mumford, Lewis, (1968), *Grad u istoriji*, Naprijed, Zagreb.
9. Pušić, Ljubinko (1991): *Grad, znaci vremena*, Matica srpska i Prometej, Novi sad.
10. Pušić, Ljubinko (1997): *Grad, društvo, prostor*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
11. Tojnbi, Arnold (1977) *U susret svetskom gradu*: u *Kultura*, br. 39, str. 205–233., Beograd.
12. Vresk, Milan (2002): *Grad i urbanizacija - Osnove urbane geografije*. Školska knjiga, Zagreb
13. Vujović, Sreten (1988): *Sociologija grada*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
14. http://www.vibilia.rs/srpski/izvestaj/0409/gradovibuducnosti_politika_051005.pdf

CITIES THROUGH TIME

Summary: This paper presents a historical growth and development of cities, primarily from the perspective of the famous Greek scientist and urbanist C. A. Doxiadis, but also the other scientists such as Z. Gotman, L. Mumford, A. Toynbee, C. Kostic. Firstly, the small and static cities of the past in which the man was free, happy and satisfied are described. Those cities were made suit for a man. Then follows the display of the growth of cities, both in terms of population and their spatial dimensions. The contemporary, dynamic, large and irrational city with big problems is being developed. The man in this kind of city is becoming less free and more alienated. The tempo of the growth of the cities is unstoppable, due to which, in the second third of the 20th century appeared megalopolises. The paper presents various definitions of the megalopolis, but also points out what was in common in those determinations - the notion that in the megalopolis are facing huge problems and that the state in them is becoming increasingly complicated. The final section of the paper presents the Doxiadis's assumptions about the characteristics of the cities of the future and his anticipation of the merger of megalopolises into one single universal world city - Ecumenopolis.

Key words: man, city, urbanization, megalopolis, Ecumenopolis